

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Наукова бібліотека ім. М. Максимовича

Інформаційно-бібліографічний відділ

ЕКОЦИД В УКРАЇНІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

рекомендаційний бібліографічний список літератури

Київ – 2023

Екоцид в Україні під час російсько-української війни: рекомендаційний бібліографічний список літератури / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Наук. б-ка ім. М. Максимовича, Інформ.-бібліогр. від. ; [упоряд. Н. В. Кошлякова ; за заг. ред. І. І. Тіщенко ; фото: vіkna.tv]. – Київ : [б. в.], 2023. – 28 с.

Інформаційний матеріал відображає фонди Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича: публікації з періодичних видань та матеріалів конференцій, містить посилання на повнотекстові Інтернет-джерела.

1. **Питання** Національної ради з відновлення України від наслідків війни: Указ Президента України від 21.04.22 № 266/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022#Text> (08.05.23).

21 квітня 2022 р. Президент України Володимир Зеленський своїм Указом створив Національну раду з відновлення України від наслідків війни. При ній створена робоча група "Екологічна безпека", яка опікуватиметься напрацюванням пропозицій у сфері захисту довкілля. До цієї групи увійшли понад 200 учасників: експертів, провідних науковців, представників державних органів, проектів міжнародної технічної допомоги, громадських організацій та бізнесу.

2. **Про затвердження** Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326 із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 505 від 29.04.2022; № 551 від 29.04.2022; № 700 від 14.06.2022; № 951 від 22.07.2022; № 1257 від 08.11.2022; № 187 від 03.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (08.05.23).

3. **Авдошин І. В., Величко М. В., Гончарук Я. М.** Міжнародно-правові аспекти екологічної безпеки крізь призму російської військової агресії проти України. *Збірник наукових праць [Буковинського університету]. Економічні науки.* Чернівці, 2017. Вип. 13. С. 159–167. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpn_2017_13_20 (01.05.23).

4. **Агенти** Путіна присвоїли розробку українських екологів. *Екологія. Право. Людина*: вебсайт. URL: <http://epl.org.ua/environment/ahenty-putina-prysvoily-rozrobku-ukrainckyykh-ekolohiv/> (11.03.2016).

"У лютому 2016 року на території так званої «Донецької народної республіки» відбулась постановочна конференція, присвячена екологічним проблемам регіону. Більшість учасників конференції – маловідомі російські вчені, здебільшого не екологи. Втім серйозність заходу було «освячено» присутністю на конференції експерта з екологічних прав Ради при Президенті РФ з розвитку громадянського суспільства і правам людини – Олени Єсіної. Саме в її презентації були використані результати дослідження, опублікованого рівно

рік тому ЕПЛ на сторінках «Української правди» <http://life.pravda.com.ua/society/2015/03/23/191385/> Йтиметься про результати підрахунку воронки від вибухів в околицях Савур-Могилі та аналіз забруднення ґрунтів, що викликаний такими вибухами. Фактично, у доповіді були використані єдині оприлюднені на сьогодні результати. Аналізуючи конфігурацію т. з. еліпсів розльоту снарядів, зрозуміло, що досліджене нами пошкодження є місце масових обстрілів позицій ЗСУ з боку Російської Федерації, адже саме українські війська на той час утримували висоту на Савур-Могилі. Втім, звісно, агенти Кремля видали зібрані українськими екологами не лише за свій здобуток, а й за аргумент проти України".

5. **Андрєєва В.** Як зафіксувати екологічні злочини: інструкція від омбудсмена. *Українська правда. Життя*: вебсайт. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/02/21/252950/> (21.02.23).

6. **Барсукова О.** Зміна клімату залишається у топі загроз 2023 року, зокрема, через війну в Україні. *Українська правда. Життя*: вебсайт. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/01/2/252124/> (02.01.23).

За останніми підрахунками Міндовкілля та міжнародних експертів, внаслідок війни зафіксовано щонайменше 33 млн тонн викидів CO₂екв (обсяг діоксиду вуглецю). Потенційні непрямі викиди парникових газів внаслідок необхідності післявоєнного відновлення та реконструкції оцінюються у близько 48,7 млн тонн CO₂ екв.

7. **Барсукова О., Осадча Я.** Рече та стогне: як річка Дніпро потерпає від окупантів. *Українська правда Життя*: вебсайт. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/12/22/251956/> (22.12.22).

8. **Бойко О.** Важливо фіксувати наслідки вторгнення для довкілля, але найголовніше сьогодні – перемога у війні. *Журнал про екологічні наслідки війни / UWEC Work Group*. Київ, 2022. Вип. 4. [Українською мовою]. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/tracking-impacts-on-nature-while-winning-the-war-an-interview-with-olga-boiko/> (13.08.22).

Йтиметься про основні екологічні проблеми, що стоять сьогодні перед Україною, про те, як громадські організації продовжують вести екологічну діяльність у воєнний час і як міжнародні та регіональні мережі (у тому числі і

CAN СЕКЦА) продовжують допомагати вирішенню екологічних та кліматичних проблем у регіоні.

9. **Борщевська О. М.** Публічно-правові та приватноправові аспекти визначення дефініції "екоцид" під час військової агресії. *Екологічне право*. Київ, 2023. № 49. С. 113–129. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/276017> (24.04.23).

10. **В усьому світі** відбулась акція EcoUnity For Ukraine у рамках кампанії. YouTube : відеохостинг. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=JorW9d4hEbE> (01.05.23).

21–23 квітня 2023 р. з нагоди Міжнародного дня Землі в усьому світі відбулись акції під назвою EcoUnity For Ukraine у рамках кампанії #StopEcocideUkraine. Люди на всіх шістьох континентах взяли за руки й утворили живий ланцюг, щоб привернути увагу світу до екологічних злочинів, які вчиняє росія під час загарбницької війни проти України.

11. **Василюк О.** Біологічна наука у бомбосховищах. *Журнал про екологічні наслідки війни / UWEC Work Group*. Київ, 2022. Вип. 7. [Українською мовою]. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/biology-in-bomb-shelters/> (31.10.22).

Учасники круглого столу "Зоологічні дослідження під час та після війни" звернулись до керівництва КНУ імені Тараса Шевченка з проханням поновити і навіть збільшити набір магістрів-біологів, у зв'язку з очікуваною затребуваністю цієї професії для оцінювання наслідків війни. Українська біологічна наука перебуває наразі не у найкращому стані, щоб опинитись в авангарді вивчення наслідків російської війни для довкілля. Багато спеціалістів стали вимушеними переселенцями або опинились в умовах, коли проводити дослідження неможливо.

12. **Василюк О.** Біосферний заповідник "Асканія-Нова" захоплений окупантами. *Журнал про екологічні наслідки війни / UWEC Work Group*. Київ, 2023. Вип. 12. [Українською мовою]. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/askania-nova-biosphere-reserve-captured-by-invaders/> (10.04.23).

13. **Василюк О.** Вплив воєнних дій на екосистемні послуги в Україні *Журнал про екологічні наслідки війни / UWEC Work Group*. Київ, 2023. Вип. 12.

[Українською мовою]. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/military-combat-impacts-on-ecosystem-services-in-ukraine/> (10.04.23).

Воєнні дії мають значний руйнівний вплив на природу. Вони не просто спричиняють загибель живих організмів, а й призводять до руйнування природних екосистем. Від цього екосистеми втрачають здатність підтримувати життя біологічних видів, і, зокрема, людей.

14. **Василюк О.** Дев'ять років анексії Криму. Екологічні наслідки мілітаризації. *Журнал про екологічні наслідки війни* / UWEC Work Group. Київ, 2023. Вип. 11. [Українською мовою]. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/nine-years-after-crimeas-annexation-militarizations-environmental-consequences/> (13.03.23).

15. **Василюк О.** Екологічні фейки: як неправдиві екологічні новини використовуються в інформаційній війні. *Журнал про екологічні наслідки війни* / UWEC Work Group. Київ, 2023. Вип. 12. [Українською мовою]. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/environmental-fakes-how-false-environmental-news-is-used-in-the-information-war/> (21.04.23).

Найпоширенішою темою для фейків екологічного вмісту від самого початку стало виробництво в Україні біологічної зброї силами американських біолабораторій. Протягом року Росія багаторазово звинувачувала у цьому Україну на засіданнях ООН. Ці лабораторії, окрім іншого, мали "заражати патогенами" мігруючих тварин, а ті, у свою чергу, якимось чином – заражати "патогенами" росіян. Міноборони РФ повідомляло навіть про патогени, здатні вибірково вражати окремі етнічні групи росіян. Серед "патогенів" називалися не тільки "пташиний грип" та звичні для сучасного світу захворювання, але навіть і чума!

16. **Василюк О.** "Основні проблеми для природи можуть початися після закінчення війни". *Журнал про екологічні наслідки війни* / UWEC Work Group. Київ, 2022. Вип. 1. [Українською мовою]. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/natures-biggest-challenges-could-begin-after-the-wars-end/> (16.06.23). ●

17. **Василюк О., Норенко Т.** Територія АТО після завершення війни потребуватиме масштабної рекультивації. *Екологія. Право. Людина* : вебсайт.

URL: <http://epl.org.ua/environment/terytoriia-ato-pislia-zavershennia-viiny-potrebuvatyme-masshtabnoi-rekultyvatsii/> (09.02.16).

"Вимушені обставини війни на сході України призводять до масштабного порушення ґрунтового покриву. І на природних ділянках, і на території сільськогосподарських земель, внаслідок розривів снарядів, проїзду важкої техніки та будівництва різноманітних укріплень та фортифікацій відбувається значне пошкодження ґрунту та рослинності. На території колишньої Югославії після воєнного конфлікту 1999 року було вилучено із сільськогосподарської діяльності територію площею 2,5 млн га через забруднення. Для відновлення природного ґрунтового покриву необхідні століття. Вчені колишньої Югославії визначили, що для того, щоб природа поновила зруйнований 20 см шар гумусу, необхідно від 1500 до 7400 років. За 100 років відновиться лише 0,5–2 см. Законодавство України передбачає проведення консервації деградованих земель у разі, коли відбувається ерозія, дефляція, втрата родючості або забруднення ґрунтів. На думку фахівців ЕПЛ, оптимальним рішенням в ситуації, яка склалась із руйнуванням ґрунтів в зоні АТО, стануть заходи із розмінування території; виявлення та маркування на місцевості ділянок сільськогосподарських земель, забруднених внаслідок розривів снарядів та під дією інших техногенних факторів; проведення широкомасштабних робіт з ліквідації окопів й інших механічних порушень ґрунтового покриву; залуження всіх пошкоджених степових ділянок та орних земель з подальшим переведенням у пасовища".

18. **Василюк О., Дербішир Е.** Забруднення Бузького лиману внаслідок пошкодження головних очисних споруд Миколаєва. *Журнал про екологічні наслідки війни* / UWEC Work Group. Київ, 2022. Вип. 5. [Українською мовою].

URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/pollution-of-the-bug-estuary-following-damage-to-mykolaiivs-main-wastewater-treatment-facility/> (05.09.22).

19. **Василюк О., Колодежна В.** Чи відновлювати Оскільське водосховище після війни? *Журнал про екологічні наслідки війни* / UWEC Work Group. Київ, 2022. Вип. 5. [Українською мовою]. URL:

<https://uwecworkgroup.info/uk/should-the-oskil-reservoir-be-rebuilt-after-the-war/> (16.06.23).

Одна з найбільших змін у навколишньому середовищі, що сталася через російсько-українську війну – це руйнація одного із затворів греблі Оскільського водосховища на Харківщині. Близько 355,5 млн кубічних метрів води стрімко вивільнилися з водойми, викликавши підняття рівня річки Сіверський Донець і оголивши близько 9000 гектарів замуленого дна. Підняття рівня води в річці Сіверський Донець, в яку впадає Оскіл, допомогло зупинити просування російських військ, яким досі не вдається переправитися найбільшою річкою Східної України. Однак, крім короткострокових тактичних переваг, важливих для захисту України, існують і довгострокові екологічні наслідки, які не такі однозначні.

20. **Василюк О., Колодежна В.** Якою повинна бути доля пошкоджених вибухами українських територій? *Журнал про екологічні наслідки війни* / UWEC Work Group. Київ, 2022. Вип. 2. [Українською мовою]. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/future-of-munitions-damaged-ukrainian-lands/> (27.06.23).

21. **Василюк О., Норенко К., Войціховська А.** Більшість заповідних територій в АТО пошкоджено війною. *Екологія. Право. Людина* : вебсайт. URL: <http://epl.org.ua/environment/bilshist-zapovidnyh-terytorij-v-ato-poshkodzhenovijnoyu/> (19.09.19).

22. **Вівчарик Н.** Післявоєнна доля наших парків і лісів: компроміс між природою і історією. *Прочерк* : вебсайт. URL: <https://procherk.info/resonance/2-cherkassy-news/105863-pisljavoenna-dolja-nashih-parkiv-i-lisiv-kompromis-mizh-prirodoju-i-istorieju> (18.10.22).

Війна триває і природа через це також страждає. Адже під час перебування людей і техніки в лісі чи парку відбувається руйнація куточка природи, засмічення його і знищення багатьох тварин і рослин. І це лише якщо, наприклад, бригада просто перебуває на певній території. Що казати за військові дії, де набагато більша шкода довкіллю: вибухами випалюється ґрунтовий покрив, знищуються рослини, комахи. Приклад: ракетна атака 10 жовтня в парку ім. Тараса Шевченка в Києві нанесла шкоди системам озеленення орієнтовно на 2 млн 250 тис грн. Про це повідомила Державна екологічна інспекція Столичного округу.

23. **Війна** росії в Україні: згубні наслідки для клімату. *Екодія* : вебсайт. URL: <https://ecoaction.org.ua/vijna-rosii-naslidky-klimatu.html> (22.03.23).
24. **Воляннюк О.** "Північ Криму потерпає від серії хімічних викидів. Техногенна катастрофа на Титані". Віртуальний музей російської агресії : вебсайт. URL: <https://rusaggression.gov.ua/ua/tekhnohenna-katastrofa-na-tytani--0e8e0a85ccc9bdea95c5b68edd80fd75.html> (09.01.21).
- "У ніч на 24.08.2018 у промисловій зоні Армянську стався викид в атмосферу токсичних речовин. Окупаційна адміністрація тривалий час приховувала масштаби та причини техногенної катастрофи. Але в жовтні 2018 р. місцеве підприємство з виробництва титану відновлює роботу. Воно продовжує скидати відходи у відстійники, при цьому не сплачує екологічний податок. Хімічні викиди повторюються. Від них страждають жителі півночі Криму та Херсонської області".*
25. **Вплив** воєнного вторгнення Росії на Чорнобильську зону відчуження. Результати незалежного розслідування Greenpeace / перекл. з англ. О. Овчінніков. *Журнал про екологічні наслідки війни / UWEC Work Group*. Київ, 2022. Вип. 4. [Українською мовою]. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/influence-of-russias-military-intrusion-on-the-chornobyl-exclusion-zone-results-of-an-independent-investigation-by-greenpeace-international/> (12.08.22).
26. **Вплив** російської війни в Україні на клімат: проміжна оцінка викидів парникових газів. *Екодія* : вебсайт. Київ, 2023. URL: <https://ecoaction.org.ua/vplyv-ros-vijny-na-klimat.html> (22.02.23).
27. **Вплив** техногенного навантаження військової діяльності на стан ґрунтово-водного середовища / Л. І. Одосій, О. М. Стаднічук, С. М. Свідерок, О. С. Надала, О. С. Гичко. *Військово-технічний збірник*. Львів, 2015. № 12. С. 91–96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vtzb_2015_12_19 (20.04.23).
28. **Гамалій І.** Війна зробила непридатними для використання 5 млн гектарів земель в Україні. *LB* : вебсайт. URL: https://lb.ua/society/2023/03/03/547749_viyna_zrobila_nepridatnimi.html (03.05.23).
29. **Гевко А.** Азовське море опинилось під загрозою повного вимирання – міськрада Маріуполя. *Факти ICTV* : вебсайт. URL:

<https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20220518-azovske-more-opynylos-pid-zagrozoju-povnogo-vumyrannya-miskrada-mariupolya/> (18.05.22).

30. **Григоренко М.** Зоозахисники закликають світ покарати Росію за екоцид в Україні. *УНІАН*: вебсайт. URL: https://www.unian.ua/ecology/peticiya-z-vimogoyu-pokarati-rosiyu-za-ekologichni-zlochiny-v-ukrajini-de-pidpisati-12034782.html?_gl=1*11fx6fg*_ga*MTk5NzUxMjI0LjE2NzAzMzAyMDQ.*_ga_TECJ2YKWSJ*MTY4Mjk0Mjc3OS4xMy4xLjE2ODI5NDM4MjguMC4wLjA.*_ga_DENC12J6P3*MTY4Mjk0Mjc3OS4xMy4xLjE2ODI5NDM4MjguNjAuMC4w*_ga_238PLP1PQZ*MTY4Mjk0MzgyOS4xMC4wLjE2ODI5NDM4MjkuMC4wLjA.*_ga_P6EEJX21DY*MTY4Mjk0MzgyOS4xMy4wLjE2ODI5NDM4MjkuNjAuMC4w (04.11.22).

31. **Гриник Є.** Невидимі наслідки війни для українських лісів. *Журнал про екологічні наслідки війни* / UWEC Work Group. Київ, 2022. Вип. 8. [Українською мовою]. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/wars-invisible-consequences-for-ukrainian-forests/> (15.11.22).

32. **Грубінко А., Кучер А.** Правове забезпечення екологічної безпеки в умовах військового конфлікту: міжнародний досвід і вітчизняні реалії. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. 52 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/37698/1/%D0%91%D1%80%D0%BE%D1%88%D1%83%D1%80%D0%B0%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D1%80%D1%83%D0%BA.pdf> (03.05.23).

33. **Гуржий В.** Війна в Україні може вплинути на глобальні кліматичні зміни. *Наше слово*. Варшава, 2022. 17 квіт. (№ 16). С. 10. URL: <https://nasze-slowo.pl/vijna-v-ukrayini-mozhe-vplynuty-na-globalni-klimatychni-zminy/> (03.05.23).

34. **Давидова А.** "Принцип хом'яка" та COP27. Як війна змінила кліматичну повістку? / підготувала Г. Волинець. *Журнал про екологічні наслідки війни* / UWEC Work Group. Київ, 2022. Вип. 9. [Українською мовою]. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/hamster-principle-and-cop-27-how-has-the-war-changed-the-climate-agenda/> (11.12.22).

Війна в Україні актуалізувала низку кліматичних питань, багато з яких країни не зможуть вирішити у короткостроковій перспективі. Що відбувається у глобальному кліматичному порядку та якими були дискусії під час COP27, пояснює Ангеліна Давидова – екологічна та кліматична експертка, журналістка, співредакторка проекту UWEC Work Group.

35. **Делікатна І.** Україна, війна, довкілля. Чи знає Захід про екологічні наслідки війни. *Економічна правда* : вебсайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/8/691294/> (08.09.22).

36. **Дослідження** соціальних та екологічних втрат від війни в Україні / О. В. Латишева, В. В. Ровенська, І. І. Смирнова, О. Ю. Міхєєв. *Економічний вісник Донбасу*. Київ ; Старобільськ, 2022. № 2. С. 199–205. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvd_2022_2_23 (04.05.23).

37. **Дячук М.** Вода як джерело життя чи зародок війни: як крадіжка води окупантами впливає на водозабезпеченість України і Криму. *Екодія* : вебсайт. URL: <https://ecoaction.org.ua/voda-iaak-dzherelo-zhyttia.html> (03.05.23).

Експерти зазначають, що якщо нині одна з основних глобальних проблем світу полягає в енергетичній безпеці, то в умовах зміни клімату на передній план виходить як раз водна безпека. Закономірно, що новою глобальною тенденцією сучасного розвитку є перетворення водних ресурсів на головні стратегічні ресурси, які дедалі частіше стають предметом міжнародних конфліктів, збройних сутичок і навіть війн. На жаль, ця ситуація не оминула і Україну.

38. **Екологічний** тероризм російської армії в Україні. *Еко.Район* : вебсайт. URL: <https://eco.rayon.in.ua/topics/503988-ekologichniy-terorizm-rosiyskoi-armii-v-ukraini> (08.04.23).

39. **Екологічні** наслідки військових дій : матеріали наук.-практ. конф., 17–18 квіт. 2018 р. / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 96 с. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/24455/EKOLOGICHNI%20NASLIDKY%20VIYSKOVYKh%20DIY_2018-04-17-18.pdf;jsessionid=1F463C585EBA6488B38E5CBCCA93F94C?sequence=1 (08.04.23).

40. **Екоцид** в Україні: за що росія виплачуватиме репарації? *SaveDnipro* : вебсайт. URL: <https://www.savednipro.org/ekocid-v-ukrayini/> (27.01.23).

41. "**Екоцид** від окупантів": як через російську агресію у Чорному морі гинуть тисячі дельфінів. *Bihus.info* : вебсайт. URL: <https://bihus.info/ekoczyd-vid-okupantiv-yak-cherez-rosijsku-agresiyu-u-chornomu-mori-gynut-tysyachi-delfiniv/> (26.09.22).

42. **Екоцид**: наслідки і ціна російської агресії. *Еко.Район* : вебсайт. URL: <https://eco.rayon.in.ua/topics/506221-ekotsid-naslidki-i-tsina-rosiyskoi-agresii> (24.04.23).

43. **Єрмолаєва Т. В., Баранова Л. О., Товстик А. О.** Забезпечення екологічної безпеки в умовах війни. *Економіка. Фінанси. Право*. Київ, 2022. № 11. С. 26–29. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=I=&S21STR=%D0%9614708%2F2022%2F11 (02.04.23).

44. **Забожко Т.** Загроза всесвітнього рівня: що відомо про пожежу на Запорізькій АЕС. *Факти ICTV* : вебсайт. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20220304-bude-kinecz-vsim-shho-vidomo-pro-pozhezhu-na-zaporizkij-aes/> (04.05.22).

45. **Забруднення** земель внаслідок агресії росії проти України. *Екодія* : вебсайт. Київ, 2023. URL: <https://ecoaction.org.ua/zabrudnennia-zemel-vnaslidok-rosii.html> (01.03.23).

46. **Загородній М.** Витік газу з Північного потоку може стати кліматичною катастрофою – Bloomberg. *Українська правда Життя* : вебсайт. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/09/29/250639/> (29.09.22).

Пошкодження газопроводу "Північний потік", через яке утворився 700-метровий басейн киплячої води в Балтійському морі, може спричинити кліматичну катастрофу. За оцінками уряду Німеччини, в результаті викидів в атмосферу потрапило близько 300 тисяч тонн метану, одного з найпотужніших парникових газів.

47. **Загородній М.** "Зупинити росіян, щоб врятувати клімат": українські полярники приєднались до кліматичної акції. *Українська правда Життя*: вебсайт. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/09/23/250580/> (23.09.22).

"Війни сприяють глобальному потеплінню. Допоможіть нам зупинити росіян, збережіть клімат і Антарктиду", – таке гасло обрали українські полярники.

48. **Загрози** довкіллю внаслідок військових дій очима дітей / Л. О. Герасимчук, Р. А. Валерко, Б. О. Ярошенко, О. М. Члек. *Екологічні науки*. Київ, 2022. № 4 (43). <http://ecoj.dea.kiev.ua/archives/2022/4/28.pdf> (02.05.23).

49. **Збитки** на трильйони: як рашисти руйнують українське довкілля. УНІАН: вебсайт. URL: <https://www.unian.ua/ecology/zbitki-na-trilyoni-yak-rashisti-ruynuyut-ukrajinske-dovkillya-12024633.html> (26.10.22).

За останніми даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, шкода, заподіяна окупантами українському довкіллю, вже зараз оцінюється у 37 мільярдів євро (близько 1.4 трильйони гривень). Але, як стверджують екологи, навіть ця шалена сума не відображає реальної картини.

50. **Знищене** довкілля. Окупанти завдали шкоди екології України на сотні мільярдів гривень. *Юридичний вісник України*. Київ, 2022. 1–15 лип. (№ 26–27). С. 4.

51. **Іванюта С. П.** Екологічні і техногенні загрози у зоні військового конфлікту на сході України. *Стратегічна панорама*. Київ, 2017. № 1. С. 53–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stpa_2017_1_10 (02.05.23).

52. **Качурінер В. Л.** Вплив збройних конфліктів на стан екологічної безпеки та навколишнє середовище. *Альманах міжнародного права*. Одеса, 2022. Вип. 28. С. 52–59. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/24146?show=full&locale-attribute=uk> (02.05.23).

53. **Козішкурт С. М., Турченко В. О., Гопчак І. В.** Вода і війна: небезпека сьогодні і завтра. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Технічні науки*. Рівне, 2022. Вип. 2 (98). С. 71–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnuvgrp_tekhn_2022_2_9 (04.05.23).

54. **Козова Л.** Окупанти створили в Україні колосальну екологічну загрозу через підриви суден. *УНІАН*: вебсайт. URL: https://www.unian.ua/ecology/pidrivi-suden-rosiyani-stvorili-ekologichnu-katastrofu-v-ukrajini-12034953.html?utm_source=unian&utm_medium=read_more_news&utm_campaign=read_more_news_in_post (04.11.22).

Пальне, що витікає з пошкоджених суден, прямує в бік заповідної зони природного парку "Нижньодніпровський".

55. **Колесник А.** Мирний атом – зброя в руках терориста. *Екодія*: вебсайт. Київ, 2023. URL: <https://ecoaction.org.ua/myrnyj-atom-zbroia-terorysta.html> (15.03.23).

Запорізька атомна електростанція (ЗАЕС) — найбільша в Європі й третя у світі за сукупною потужністю АЕС, перші блоки якої почали зводити ще у 1981 році. Розташована вона на березі Каховського водосховища поруч із містом Енергодар. Її генеруюча потужність складає 6000 МВт – це близько 22 % всього виробництва електроенергії в Україні. Станція налічує 6 ядерних реакторів та сухе сховище для відпрацьованого ядерного палива (ВЯП). В ніч з 3 на 4 березня 2022 року внаслідок російського широкомасштабного вторгнення світ став свідком першого випадку у світовій історії, коли військові однієї країни атакували та захопили діючу атомну станцію іншої. Унаслідок цих дій ЗАЕС зазнала значних пошкоджень та пережила пожежі і в результаті були зупинені деякі енергоблоки. Персонал станції підтримував працездатність та безпеку станції, не зважаючи на присутність там росіян. Усі ці події становлять серйозну загрозу для ядерної безпеки регіону та могли спричинити нову техногенну екологічно-гуманітарну катастрофу. Вони ж стали передвісником подій, що відбуватимуться протягом наступного року на Запорізькій АЕС.

56. **Колодежна О.** Чи варто Україні продовжувати будівництво каналу у дельті Дунаю? *Журнал про екологічні наслідки війни / UWEC Work Group*. Київ, 2022. Вип. 8. [Українською мовою]. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/should-ukraine-continue-building-the-danube-canal/> (17.11.22).

У зв'язку з блокуванням РФ продовження Чорноморської Зернової ініціативи, привабливість використання річки Дунай (однієї з найбільших річок Європи) для судноплавства зростає як для України, так і для багатьох інших країн. У минулому розвиток транспортної інфраструктури на Дунаї завжди був пов'язаний із різними складнощами та полярністю думок. Ідеї будь-якого будівництва в дельті річки стали сприйматися особливо неоднозначно, починаючи з 1998 року, коли Дунайський заповідник отримав статус біосферного і був включений до програми ЮНЕСКО "Людина та біосфера". Проте є підстави вважати, що Україна готує ґрунт для відновлення роботи як над глибоководним судновим ходом (ГСХ) у дельті Дунаю, так і над розвитком портової інфраструктури.

57. **Колодежна В., Василюк О.** Масова смертність дельфінів у Чорному морі: військовий ракурс. *Журнал про екологічні наслідки війни / UWEC Work Group*. Київ, 2022. Вип. 5. [Українською мовою]. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/war-and-the-sea-how-hostilities-threaten-the-coastal-and-marine-ecosystems-of-the-black-and-azov-seas/> (05.09.22).

58. **Колодежна В., Василюк О.** Чи будуть річкові басейни роз'єднані війною? *Журнал про екологічні наслідки війни / UWEC Work Group*. Київ, 2022. Вип. 6. [Українською мовою]. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/war-torn-river-basins/> (28.09.22).

59. **Корогодський Ю.** Україна просить у G7 техніку для розмінування. *LB*: вебсайт. URL: https://lb.ua/society/2023/04/22/552786_ukraina_prosit_g7_tehniku.html (22.04.23).

Україна потребує міжнародної допомоги в розмінуванні територій, в тому числі земель сільськогосподарського призначення. Про це заявив міністр аграрної політики та продовольства України Микола Сольський.

60. **Кравченко О.** "Сьогодні важливо привести до «золотого стандарту» збір інформації про численні порушення проти довкілля, викликані вторгненням Росії" / інтерв'ю взяв О. Овчінніков. *Журнал про екологічні наслідки війни / UWEC Work Group*. Київ, 2022. Вип. 3. [Українською мовою]. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/interview-with-olena-kravchenko-of-the-ngo-environment-people-law/> (22.07.22).

61. **Кречетова Ж.** Маріуполю загрожує екологічна катастрофа через трупи та бомбардування – екоактивіст. *Українська правда Життя* : вебсайт. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/05/19/248719/> (19.05.22).

Місцевий екоактивіст і депутат Маріупольської міськради Максим Бородін назвав 9 причин, чому місто знаходиться на межі екологічної та гуманітарної катастрофи. За його словами, масштаб екологічної катастрофи в Маріуполі зараз не піддається повноцінному розумінню. Адже для цього необхідно провести повноцінний екологічний аудит, а зробити цього до повної деблокади міста – неможливо.

62. **Кречетова Ж.** Ми втратимо Запорізьку область, якщо вибухне АЕС. Міністр захисту докілья про наслідки екоциду в Україні. *Українська правда Життя* : вебсайт. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/09/13/250400/> (13.09.22).

Україна може стати першою державою світу, яка отримає репарації за шкоду, завдану докілью.

63. **Кречетова Ж.** Росіяни на Херсонщині вбивають червонокнижних птахів задля розваги – облрада. *Українська правда Життя* : вебсайт. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/12/12/251808/> (12.12.22).

64. **Кречетова Ж.** Як руйнування нафтобаз і ракетні обстріли РФ вплинули на забруднення повітря? Відповідає Міндовкілья. *Українська правда Життя* : вебсайт. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/09/13/250436/> (13.09.22).

В Україні за час повномасштабної війни внаслідок руйнування окупантами нафтобаз зафіксували 499 тисяч тонн викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря. За даними Міндовкілья, на сьогодні потенційний обсяг викидів забруднюючих речовин під час війни з усіх можливих джерел, сягає 46 мільйонів тонн. У попередні роки ця цифра була у десятки разів меншою: у 2019 – близько 2,4 млн тонн, а у 2021 – 2,25 млн тонн забруднюючих речовин. Глава Міндовкілья Руслан Стрілець наголошує, що це "питання часу, коли хмари викидів від згорілих нафтопродуктів перемістяться на територію іншої країни і випадуть там кислотним дощем".

65. **Крижний А.** Своїми діями на ЗАЕС окупанти вбивають тварин – "Енергоатом" (фото). УНІАН : вебсайт. URL: https://www.unian.ua/ecology/zaes-cherez-diji-rosiyan-v-ukrajini-ginut-diki-tvarini-12033369.html?utm_source=unian&utm_medium=related_news&utm_campaign=multi_related_news_in_post (03.11.22).

"Окупанти завдають шкоди не лише інфраструктурі захопленої Запорізької атомної електростанції, а й докільню і тваринам. Через мінування периметру навколо АЕС протягом останніх трьох місяців було зафіксовано щонайменше 30 підривів собак, лисиць та диких кабанів на закладених мінах".

66. **Крикуненко І.** Після війни стане коротшим життя. Еколог розповідає, як обстріли впливають на воду, повітря й ґрунти в Україні. NV. New voice : вебсайт. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/yak-viyna-vplivaye-na-vodu-povitrya-ta-zemlyu-ukrajini-ekspert-novini-ukrajini-50243604.html> (22.05.22).

67. **Кученко Б.** Як війна впливає на природу України та чому збереження й відновлення природних екосистем є важливим у повоєнному відновленні. Екодія : вебсайт. URL: <https://ecoaction.org.ua/iak-vijna-vplyvaie-na-pryrodu.html> (02.05.23).

68. **Лановенко О. Г., Остапішина О. О.** [Військовий екоцид]. *Словник-довідник з екології* : навч.-метод. посіб. / упоряд.: О. Г. Лановенко, О. О. Остапішина. Херсон, 2013. С. 38. URL: <http://dspace.ksu.ks.ua/handle/123456789/1563> (01.05.23).

"Військовий екоцид (екологічна зброя) – порушення екосистем як середовища існування людини у ході військових дій".

69. **Лісова Н. О.** Вплив військових дій в Україні на екологічний стан території. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Географія*. Тернопіль, 2017. № 2. С. 165–173. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPUg_2017_2_27 (01.05.23).

70. **Лукаш О., Давиденко А., Пирожков Є.** Екологічні фактори та наслідки впливу військових дій на бджільництво у поліській частині Чернігівської області. *ВНТ. Biota. Human. Technology*. Chernihiv, 2022. № 3. С. 60–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bht_2022_3_8 (01.05.23).

71. **Масштаби** шкоди, завданої довкіллю України від агресії рф, вражають весь світ. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України* : вебсайт. URL: <https://mepr.gov.ua/masshtaby-shkody-zavdanoyi-dovkillyu-ukrayiny-vid-agresiyi-rf-vrazhayut-ves-svit/> (10.11.22).

72. **Машненко К. А.** Формування та реалізація державної екологічної політики в умовах війн інформаційної доби. *Державне управління та місцеве самоврядування*. Дніпро, 2018. Вип. 2. С. 95–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2018_2_15 (01.05.23).

73. **Міреп П., Галасюк А.** "Весь ліс небезпечний". В національному парку "Святі гори" розмінували п'ятдесят гектарів з понад 40 тисяч. *Суспільне Новини* : вебсайт. URL: <https://suspihne.media/457749-ves-lis-nebezpecnij-v-nacionalnomu-parku-svati-gori-rozminuvali-patdesat-gektariv-z-ponad-40-tisac/> (26.04.22).

74. **Мюллер-Креннер С.** Витік газу з "Північного потоку". Експерти оцінюють вплив на клімат / інтерв'ю взяли: А. Давидова, Н. Зауер. *Журнал про екологічні наслідки війни / UWEC Work Group*. Київ, 2022. Вип. 7. [Українською мовою]. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/nord-stream-gas-leaks-experts-estimate-impact-on-climate/> (06.10.22).

75. **На межі** виживання: знищення довкілля під час збройного конфлікту на сході України / А. Б. Блага, І. В., Загороднюк, Т. Р. Короткий, О. А. Мартиненко, М. О. Медведєва, В. В. Пархоменко / Укр. Гельсінська спілка з прав людини. Київ : КИТ, 2017. 88 с. : іл. URL: <https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/Na-mezhi-vyzhyvannya.pdf> (27.04.23).

76. **На Рівненщині та Житомирщині** окупанти знищили 4 нафтобази: чим це загрожує. *Еко. Район* : вебсайт. URL: <https://rayon.in.ua/news/502689-na-rivnenshchini-ta-zhitomirshchini-okupanti-znishchili-4-naftobazi-chim-tse-zagrozhue> (03.04.22).

77. **Нікітіна О.** Вода та війна: як підготуватися до її дефіциту та що потрібно для очищення. *Кр.ua* : вебсайт. URL: <https://kp.ua/ua/life/a648488-voda->

[ta-vijna-jak-pidhotuvatisja-do-jiji-defitsitu-ta-shcho-potribno-dlja-ochishchennja](#)

(28.04.22).

У надзвичайних умовах, в яких опинилися українці через війну, вода має особливе фізіологічне, гігієнічне та епідеміологічне значення. Як підготуватися до можливості її гострого дефіциту та убезпечити себе в умовах, коли питна вода недоступна, – у рекомендаціях, підготовлених кафедрою гігієни, екології та охорони праці Дніпровського державного медичного університету.

78. **Новак Т.** Продовольча та екологічна безпека під час війни як умова нашого виживання. *Юридичний вісник України*. Київ, 2022. 19–30 верес. (№ 37/38). С. 2–3.

79. **Новицький Д.** Як міжнародні організації дають воду постраждалим містам. *Економічна правда* : вебсайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/16/695067/> (16.12.22).

Під час війни першочерговим завданням перед водопостачальними підприємствами і Асоціацією "Укрводоканалекологія" стало за будь-яких умов забезпечити населення питною водою, а також оперативно відновлювати водопостачання та водовідведення у населених пунктах зі зруйнованою інфраструктурою. Особливо складно було тим водоканалам, що знаходились у зоні активних бойових дій: Харків, Чернігів, Миколаїв, Суми, в тому числі у передмістях Києва – Ірпені, Бучі, Бородянці. Адже ефективно відновлювати роботу водопостачальних підприємств в умовах війни було б неможливо без підтримки потужних міжнародних організацій, в першу чергу, таких як ЮНІСЕФ та МКЧХ.

80. **Носовський А.** Ядерний тероризм росії – виклик для світової безпеки. *Всеукраїнська екологічна ліга* : вебсайт. URL: <https://www.ecoleague.net/pres-tsentr-vel/novyny/2023-rik/kviten/item/2481-yadernyi-teroryzm-rosii-vyklyk-dlia-svitovoi-bezpeky> (березень–квітень 2023).

"24 лютого 2022 р. близько п'ятої ранку черговий Державного агентства України з управління зоною відчуження повідомив про термінову евакуацію персоналу підприємств, що працюють у зоні відчуження Чорнобильської атомної електростанції, у зв'язку з військовим вторгненням російської федерації на територію України. Весь персонал підприємств і установ, розташованих у зоні відчуження, в тому числі й Інституту проблем безпеки

атомних електростанцій НАН України, що працював у м. Чорнобиль, було евакуйовано. На робочих місцях залишилися тільки оперативний персонал Чорнобильської АЕС та військовослужбовці Національної гвардії України, які охороняють ядерні об'єкти".

81. **Овчінніков О.** 20 рослин, які можуть зникнути через війну Росії в Україні. *Журнал про екологічні наслідки війни* / UWEC Work Group. Київ, 2022. Вип. 2. [Українською мовою]. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/20-plants-that-could-disappear-because-of-russias-invasion-of-ukraine/> (29.06.23).

Фахівці-біологи склали список із 20 видів рослин, яким може загрозувати зникнення внаслідок російсько-української війни. Усі ці види вкрай рідкісні і сьогодні виростають лише на територіях, охоплених бойовими діями.

82. **Одосій Л. І., Міхалєва М. С., Надала О. С.** Дослідження впливу військової діяльності на екологічний стан поверхневих вод. *Військово-технічний збірник*. Львів, 2018. № 19. С. 60–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vtzb_2018_19_14 (20.04.23).

83. **Парталян А. С., Чумаченко С. М.** Інформаційні технології в задачах управління екологічною безпекою військових об'єктів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Технічні науки*. Київ, 2018. Т. 29 (68), № 1 (2). С. 7–12. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/sntuts_2018_29_1\(2\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/sntuts_2018_29_1(2)_4) (20.04.23).

84. **Пашкевич С.** Загрози біологічних інвазій внаслідок повномасштабного російського вторгнення в Україну. *Журнал про екологічні наслідки війни* / UWEC Work Group. Київ, 2023. Вип. 10. [Українською мовою]. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/invasive-species-threat-resulting-from-russias-full-scale-invasion-of-ukraine/> (11.01.23).

Вторгнення Росії в Україну небезпечне не лише очевидними, а й прихованими екологічними наслідками. Воно також може означати вторгнення чужоземних інвазивних видів, які потраплять до країни разом із військовою технікою та стануть загрозою для місцевого біорізноманіття.

85. **Петрушенко М. М.** Науково-методичні засади визначення економіко-екологічних збитків туризму внаслідок російської війни проти

України. *Економічний вісник Донбасу*. Київ ; Старобільськ, 2022. № 2. С. 47–58.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvd_2022_2_7 (11.04.23).

86. **Полянська К.** Вплив воєнних дій на дику природу України. *Журнал про екологічні наслідки війни / UWEC Work Group*. Київ, 2023. Вип. 10. [Українською мовою]. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/impact-of-military-action-on-ukraines-wild-nature/> (30.01.23).

"Ретельний аналіз наслідків військового вторгнення на заповідні природні території України буде можливий лише після закінчення війни та завершення робіт з розмінування. Проте певну інформацію зібрати вже можна. У своїй доповіді Катерина Полянська написала про впливи, які ми вже можемо документувати".

87. **Полянська К.** Тварини – жертви війни. *Журнал про екологічні наслідки війни / UWEC Work Group*. Київ, 2022. Вип. 3. [Українською мовою]. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/animal-victims-of-war/> (20.07.23).

88. **Пономаренко Д.** З початку війни Україна перетворилася на найбільше мінне поле у світі: жахливі цифри. *УНІАН*: вебсайт. URL: <https://www.unian.ua/war/z-pochatku-viyni-ukrajina-peretvorilasya-na-naybilshe-minne-pole-u-sviti-zhahlivi-cifri-12102459.html> (08.01.23).

89. **Продовольча** та екологічна безпека у воєнний і післявоєнний часи: правові виклики для України та світу : тези доп. учасників міжнар. наук.-практ. онлайн/офлайн конф. Київ, 16 верес. 2022 р. Київ : ФОП Ямчинський О. В., 2022. 299 с. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u348/zbirka_1.pdf (08.05.23).

90. **Рахімова Н.** Як обговорювали війну на Регіональному форумі зі сталого розвитку. *Журнал про екологічні наслідки війни / UWEC Work Group*. Київ, 2023. Вип. 12. [Українською мовою]. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/war-at-the-regional-sustainable-development-forum/> (18.04.23).

29–30 березня відбувся черговий Регіональний форум із сталого розвитку при Європейській економічній комісії ООН (ЄЕК ООН). В його роботі взяли участь понад 1000 осіб. Громадські організації та експерти організували на форумі

паралельний захід "Наслідки вторгнення в Україну для реалізації ЦСР у регіоні ЄЕК ООН".

91. **Російська** війна руйнує природу всієї планети. *SaveDnipro*: вебсайт. URL: <https://www.savednipro.org/rosijska-vijna-rujnuje-prirodu-planeti/> (20.03.23).

92. **Садогурська С.** Війна і море: як бойові дії загрожують екосистемам Чорного та Азовського морів. *Журнал про екологічні наслідки війни* / UWEC Work Group. Київ, 2022. Вип. 5. [Українською мовою]. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/war-and-the-sea-how-hostilities-threaten-the-coastal-and-marine-ecosystems-of-the-black-and-azov-seas/> (04.09.22).

93. **Саєнко В.** "Виклик для усього світу": Зеленський про екоцид РФ в Україні. *УНІАН*: вебсайт. URL: <https://www.unian.ua/ecology/zelenskiy-ropoviv-pro-ekocid-rf-v-ukrajini-12046140.html> (15.11.22).

"Просто уявіть це: унаслідок російської агресії загинули 6 мільйонів свійських тварин. 6 мільйонів! Це офіційні дані. Знищено щонайменше 50 тисяч дельфінів у Чорному морі. Тисячі гектарів ґрунту забруднено шкідливими речовинами. Більшість із них – це родючі ґрунти. Були родючі ґрунти", – сказав глава України В. Зеленський. Президент зазначив, що на кліматичному саміті у Єгипті запропонував створити платформу для оцінки збитків довкіллю від війни.

94. **Семена М.** Український канал та російський екоцид у Криму. *День (п'ятниця)*. Київ, 2021. 8–9 жовт. (№ 127/128). С. 6–7.

Окупанти висувують звинувачення, щоб приховати власне винищення кримської природи.

95. **Симонов Є.** Війна та річки / інтерв'ю взяв О. Овчінніков. *Журнал про екологічні наслідки війни* / UWEC Work Group. Київ, 2022. Вип. 5. [Українською мовою]. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/war-and-rivers-a-conversation-with-eugene-simonov/> (08.09.22).

96. **Симонов Є., Василюк О.** План відновлення України у дзеркалі розливу річки Ірпінь. *Журнал про екологічні наслідки війни* / UWEC Work Group. Київ, 2022. Вип. 5. [Українською мовою]. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/plans-to-rebuild-ukraine-shaped-by-solutions-for-irpin/> (09.10.22).

"Шлях України до Європи пройде через комплексну програму «зеленого» відновлення країни. Представлений у Лугано (Швейцарія) план містить лише кілька розрізаних точкових природоохоронних заходів (і безліч антиекологічних починань). При цьому Євросоюз зараз ухвалює закон про відновлення всіх екосистем Європи, готується вкласти у виконання відповідної програми сотні мільйонів євро. На жаль, публічного обговорення різних підходів до відновлення заплави р. Ірпінь поки що не було проведено. Тим часом те, як вирішуватиметься доля цієї героїчної річки, може вплинути на прийняття всіх наступних рішень щодо відновлення природного та економічного потенціалу інших річкових басейнів України, яких торкнулася війна".

97. **Сімонов Д.** Вбивці нашого дому. Як покарати росіян за екоцид в Україні. *Українська правда*. Київ, 2023. 26 лют. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/02/26/7391024/> (01.05.23).

98. **Сімонов Є.** Не мечем, так оралом: екологічні наслідки продовольчої кризи, спричиненої війною. *Журнал про екологічні наслідки війни / UWEC Work Group*. Київ, 2022. Вип. 1. [Українською мовою]. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/if-not-by-sword-then-by-plowshare-the-ecological-impacts-of-a-war-induced-food-crisis/> (16.06.23).

99. **Смертельні** сюрпризи війни: як мінування території України впливає на екологію. *Еко. Район*: вебсайт. URL: <https://eco.rayon.in.ua/topics/550513-smertelni-syurprizi-viyni-yak-minuvannya-teritorii-ukraini-vplivae-na-ekologiyu> (30.10.22).

ООН назвала Україну "однією з найбільш замінованих країн світу". Українські сапери та рятувальники щодня знешкоджують від 2 до 6 тисяч снарядів та мін. Кожна з них відрізняється своїм принципом дії та наслідками вибуху. У світі існує така класична формула: рік війни – це 10 років розмінувань. Враховуючи, що військові дії у нас почалися не 24 лютого, а ще у 2014 році, то виходить дуже вагомий термін.

100. **Соколова Ю.** В Україні зафіксовано 245 випадків екоциду через війну: де найбільше. *Факти ICTV*: вебсайт. URL:

<https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20220519-v-ukrayini-zafiksovano-245-vypadkiv-ekoczydu-cherez-vijnu-de-najbilshe/> (19.05.22).

101. **Соколова Ю.** Напад військ РФ на АЕС: в Україні розпочато розслідування за фактом екоциду. *Факти ICTV*: вебсайт. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20220304-napad-vijsk-rf-na-aes-v-ukrayini-rozpochato-rozsliduvannya-za-faktom-ekoczydu/> (04.05.22).

В Україні розпочато розслідування за фактом екоциду через напад російських військ на Запорізьку АЕС в Енергодарі, який стався в ніч на 4 березня 2022 р. Ворожий обстріл спричинив пожежу і загрозу ядерного вибуху, наслідком якого може бути екологічна катастрофа світового масштабу. Офіс генпрокурора разом зі Службою безпеки України розпочали розслідування за фактами вчинення терористичного акту та екоциду (ч. 2 ст. 258 та ч. 2 ст. 28, ст. 441 Кримінального кодексу).

102. **Сталкер Ів. Ан. Ті.** Екологічні проблеми на тлі військових дій. *Економічний вісник Донбасу*. Київ ; Старобільськ, 2016. № 2. С. 193–215. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvd_2016_2_31 (05.04.23).

103. **Стасюк А.** Ядерна безпека під час війни. До чого може призвести захоплення АЕС російськими військами. *Суспільне Новини*: вебсайт. URL: <https://suspilne.media/213481-aderna-bezpeka-pid-cas-vijni-do-cogo-moze-prizvesti-zahoplenna-aes-rosijskimi-vijskami/> (03.03.22).

104. **Степорук Н.** Луганщина стала могильником для окупантів, стихійні поховання шкодять екології – ЛОВА. *УНІАН*: вебсайт. URL: https://www.unian.ua/ecology/luganshchina-stala-mogilnikom-dlya-okkupantov-stihiynye-zahoroneniya-vredyat-ekologii-lova-12039990.html?_gl=1*1jqplp*_ga*MTk5NzUxMjI0LjE2NzAzMzAyMDQ.*_ga_TECJ2YKWSJ*MTY4Mjk0Mjc3OS4xMy4xLjE2ODI5NDQ0OTQuMC4wLjA.*_ga_DENC12J6P3*MTY4Mjk0Mjc3OS4xMy4xLjE2ODI5NDQ0OTQuNjAuMC4w*_ga_238PLP1PQZ*MTY4Mjk0MzgyOS4xMC4xLjE2ODI5NDQ0OTUuMC4wLjA.*_ga_P6EEJX21DY*MTY4Mjk0MzgyOS4xMy4xLjE2ODI5NDQ0OTUuNjAuMC4w (09.11.22).

105. **Стрілець Р.** Бомба сповільненої дії: чому світ не може ігнорувати екологічні наслідки війни в Україні. *Українська правда. Життя*. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/06/22/249216/> (22.06.23).

106. **Строкаль В. П., Ковпак А. В.** Воєнні конфлікти та вода: наслідки й ризику. *Екологічна безпека*. Кременчук, 2022. Вип. 5 (44). С. 94–102.

"Серед основних наслідків впливу воєнних дій на водні ресурси є забруднення вод важкими металами та азотовмісними елементами (мінування водойм, вибухи нафтобаз тощо), підтоплення територій та погіршення їхнього санітарного стану (руйнування та підрив дамб), відсутність централізованого водопостачання (руйнування насосних станцій). Основним ризиком може стати наявність дефіциту безпечної води для різних видів споживання внаслідок захоплення водної інфраструктури (наприклад – Північно-Кримського каналу та Каховської ГЕС) та руйнування дамб й насосних станцій (наприклад – греблі Оскільського водосховища в Харківській області, підрив дамби та насосної станції в гирлі р. Ірпінь при впадінні в Київське водосховище в Київській області); а також посилення процесів евтрофікації у водоймах за рахунок забруднення води різними компонентами та внаслідок підтоплення територій".

107. **Сурілова О. О.** Злочин екоциду: проблеми міжнародної відповідальності. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 17 черв. 2022 р. : у 2 т. : до 25-річчя Національного університету "Одеська юридична академія" та 175-річчя Одеської школи права / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса, 2022. Т. 1. С. 388–391.

108. **Сучасний** стан навколишнього природного середовища в умовах впливу війни / І. Г. Пацева, О. М. Алпатова, Л. І. Демчук, Г. В. Кірейцева, В. Г. Левицький. *Екологічні науки*. Київ, 2022. № 4. С. 19–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ekolnauk_2022_4_5 (12.04.23).

109. **Тетерина О.** Україна може стати першою країною світу, яка отримує репарації за шкоду екології. *Факти ICTV*: вебсайт. URL:

<https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20220406-ukrayina-mozhe-staty-pershoyu-krayinoyu-svitu-yaka-otrymae-reparacziyi-za-shkodu-ekologiyi/> (06.04.22).

110. **Ткач Д. К., Грушко В. І.** Електроенергетика України під час українсько-російської війни. *Вчені записки університету "КРОК". Економіка*. Київ, 2022. Вип. 2. С. 63–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzuk_2022_2_10 (01.04.23).

111. **Україна** відроджує садівництво. Як держгрант допомагає висаджувати нові сади у часи війни – історія підприємства з Волині. *Економічна правда*: вебсайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/projects/bo-ye-roboty/2023/04/13/698944/> (13.04.23).

112. **Україна** може отримати екологічну катастрофу через велику кількість вбитих окупантів, – Тимочко. *Еспресо.TV*. URL: <https://espreso.tv/ukraina-mozhe-otrimati-ekologichnu-katastrofu-cherez-veliku-kilkist-vbitikh-okupantiv-timochko> (24.04.23).

"Не тільки Україна, а й інші країни, не стикались з такою проблемою як поховання військовослужбовців за останні 50–60 років. Оскільки, такої кількості загиблих військовослужбовців за останні пів століття не було. Зараз Україна має напрацьовувати нові підходи для розв'язання цієї проблеми. У військовій медицині є пункти про те, як проводити поховання військовослужбовців. Росіяни покинули тіла своїх військових, а українцям потрібно зробити все, щоб уникнути екологічної катастрофи", – пояснила Тимочко.

113. **Халілов Р.** Увага, міни! Як війна перетворила Україну на велике мінне поле, і що з цим робити. *Українська правда*: вебсайт. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/03/21/7394308/> (21.05.23).

114. **Хільчевський В., Гребень В.** Війна і водні конфлікти: онлайн-лекція / Географічний ф-т Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. *YouTube*: відеохостинг. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ZOpcE94XBIw> (20.04.22).

115. **Через** ракетний обстріл нафтобази на Рівненщині розпочали розслідування за фактом екоциду. *Еко.Район*: вебсайт. URL: <https://rayon.in.ua/news/501585-cherez-raketniy-obstril-naftobazi-na-rivnenshchini-rozpochali-rozsliduvannya-za-faktom-ekotsidu> (30.03.22).

116. **Шкляр С.** Як змусити росію заплатити за екологічні збитки. *Економічна правда* : вебсайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/10/17/692705/> (17.10.22).

117. **Штейнберг М.** Відкритий лист генеральному директору МАГАТЕ. *Ядерна та радіаційна безпека*. Київ, 2022. № 1 (93). С. 6–7.

"Чи знаєте ви, що норми ядерної безпеки, що видаються МАГАТЕ, не містять рекомендацій, що обґрунтовують ядерну безпеку в умовах воєнних дій? Стандарти також не містять рекомендацій щодо забезпечення готовності до надзвичайних ситуацій у разі війни. Нарешті, як ви вважаєте, чи є культура ядерної безпеки в країні, яка має десятки ядерних установок і дозволяє собі атакувати атомні електростанції, сховища ядерного палива, що відпрацювали, і центри підготовки персоналу в іншій країні?"

118. **Щербак В. В., Арсенюк С. Ю.** Аналіз загроз і екологічних ризиків, що виникають внаслідок ураження гірничодобувних підприємств в зоні локального військового конфлікту на сході України. *Збірник наукових праць Донбаського державного технічного університету*. Лисичанськ, 2018. Вип. 1. С. 40–46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sntdgtu_2018_1_7 (04.05.23).

119. **Що громади** думають про вплив війни на ґрунти? Результати опитування. *Екодія* : вебсайт. URL: <https://ecoaction.org.ua/shcho-hromady-dumaiut-pro-grunty.html> (19.04.23).

120. **Як Росія** влаштовує в Україні екоцид. *Ukrainer* : вебсайт. URL: <https://ukrainer.net/ekocyd/> (14.05.22).

121. **Якимчук А. Ю., Семенова Ю. М.** Аспекти управління еколого-економічною безпекою в умовах військово-політичної нестабільності у контексті природокористування. *Вісник економічної науки України*. Київ, 2018. № 1. С. 191–194. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Venu_2018_1_28 (04.05.23).

122. **A Ten-Step Plan to Address the Environmental Impact of the War in Ukraine.** *Reliefweb*: вебсайт. URL : <https://reliefweb.int/report/ukraine/ten-step-plan-address-environmental-impact-war-ukraine> (24.02.23).

Йдеться про те, що російсько-українська війна залишається руйнівною для навколишнього середовища, у свою чергу впливаючи на здоров'я населення,

екосистеми, продовольчу безпеку та клімат; її наслідки відчуватимуться в Україні та за її межами ще десятиліттями.

123. **Military** ecocide in ukraine and its impact on the economic security of the country / Tretiak N., Marenych A., Kharchenko A., Kharchenko Y. *Фінансовий простір*. Черкаси, 2022. No 4 (48). С. 28–30.

Розглядається поняття військового екоциду, досліджується порушення екосистеми внаслідок бойових дій та негативний вплив екологічної катастрофи на економічну безпеку країни.

124. **Yatsenko Y.** The influence of military actions on atmospheric air quality in Ukraine. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія*. Київ, 2022. Вип. 1/2 (82/83). С. 84–88.

Проаналізовано та виділено основні джерела викидів забруднювальних речовин під час військових дій. Установлено, що їх можна поділити на три групи: 1) викиди забруднювальних речовин унаслідок вибухів та обстрілів об'єктів промисловості; 2) викиди забруднювальних речовин унаслідок пожеж у екосистемах; 3) викиди внаслідок спалювання палива військовою технікою. Визначено низку забруднювальних речовин, що потрапляють в атмосферне повітря із зазначених джерел.

125. **Zasiadko Y.** Ecocide in Ukraine: How Russia is Killing Ukrainian Environment? *UkraineWorld* : вебсайт. URL : <https://ukraineworld.org/articles/analysis/ecocide-ukraine> (26.08.22).

Про вплив війни на екологію України розповіла Євгенія Засядько, керівник відділу клімату Центру екологічних ініціатив "Екодія".